

VI. In sua conscribenda Theologia, nullo systemate sive nationali, sive provinciali ligatur.—Sola doctrina Sanctæ Romanæ Ecclesiæ scopus ejus fuit; cujus definitiones circa doctrinam morum religiose transcribit, quæ passim ab aliis scriptoribus omittuntur.—Eos potissimum refutare contendit, qui saniora morum principia pervertere conati sunt, Jansenistas scilicet, eorumque proscripta systemata; atque priores Ecclesiæ regulas, quas ad amussim sequebantur omnium seculorum pii, æque ac sancti viri, ad praxim deducere satagebat.

VII. Purus oculo, et simplex corde, nec questum temporalem, nec vanam nominis gloriam, nec plausus hominum perquirebat.

VIII. Maximi ejus doctrina morum æstimatur ab iis, qui et odore virtutum, et zelo pollent salutis animarum.

IX. In Beatorum numero est relatus illam Theologiam docens, et deducens in praxim. *¿Poteritne ergo damnari, qui ejus vestigia sequatur?*

X. Ex sanctis viris, qui de morali Theologia tractarunt, nullus sicuti Ligorius eam profunde explicavit.

XI. Roma, post iteratum religiosissimum examen, declaravit: in ejus doctrina nihil censura dignum.

XII. In solo Ligorio Theologiæ moralis scriptore, tot et tantæ dotes reperiuntur.

EXCERPTA

EX LIBRÒ CUI TITULUS:

HOMO APOSTOLICUS,

AUCTORE

BEATO ALPH. M. DE LIGORIO;

SEU SENSU EJUSDEM.

DE LEGIBUS.

1. CONTEMPTUS legis, ut sit mortalis debet esse formalis, qui tunc est, cum aliquis ideo transgreditur legem, quia lex est, et illi non vult subjacere.
2. Lex mixta videtur obligare ad penam, et culpam.
3. Lex humana obligat cum gravi incommodo, si hoc postulat bonum publicum, vel si transgressio redundaret in contemptum fidei.
4. Lex humana videtur tollere naturalem obligationem, v. g. in contractibus et testamentis initis sine solemnitatibus, in debitis filiorumfamilias, et tunc non adest obligatio solvendi.
5. Possunt apponi impedimenta extrahentia ab obli-

gatione legis humanæ, non autem impedimenta deobligantia: hinc potest quis licite alio pergere, ne festum servet, et econtra non potest sine justa causa laborem assumere, quo prævidet jejunium impeditum iri.

6. Leges summorum Pontificum obligant post promulgationem Romæ factam eos quibus innotescunt, præsertim si sint appositæ clausuræ, id est: *Ut autem præsentibus Litteræ ad omnium notitiam facilius deveniant.* etc. et alia: *Volumus autem, ut præsentium Litterarum transumptis,* etc.

7. Epistolæ Pontificiæ, Responsalia, sive Declarationes non insertæ in Corpore juris, dummodo sint sufficienter promulgatæ, obligant.

8. Decreta S. Congregationis Rituum habenda sunt ut oracula Pontificis; ejus vero Declarationes, ut responsa sapientissimorum virorum. Declarationes aliarum Congregationum, nulli dubium, quod in casibus particularibus, pro quibus fiunt, obligant, ut leges.

9. Lex pænalis fundata in falsa præsumptione facti non obligat; qui solvit, potest sibi compensare.

10. Pueri non videntur statim post adeptum usum rationis teneri legibus Ecclesiæ; tenentur tamen legi annuæ Confessionis, si mortaliter peccaverint; ex capite: *Omnis utriusque sexus (de Pœnit.)*; etiamsi nondum septimum annum attigerint.

11. Peregrini non tenentur legibus suæ patriæ, nec videntur teneri legibus alterius loci, nisi habeant ibi quasi domicilium; a pari Episcopus non potest dispensare cum illis.

12. Dispensationes a sacra Penitentiaria possunt obtineri pro incscio, et invito, modo a Confessario, vel a Consanguineo usque ad quartum gradum.

DE PECCATIS.

1. Numerus peccatorum desumitur ex multiplicitate actuum moraliter interruptorum. Si actus sint mere interni, tot sunt peccata, quot sunt actus consensus voluntatis, nisi procederent ab eodem impetu passionis breviter tantum interrupto. Actus interni circa peccata externa oris et operis moraliter interruptuntur voluntatis retractatione, et voluntaria cessatione. Actus externi moraliter interruptuntur, cum non respiciunt aliquem actum completum. Numerus peccatorum desumitur quoque ex diversitate objectorum totalium.

2. Non peccat, qui ex necessitate, et adhibendo media præservativa se exponit periculo peccati mortalis.

I. PRÆCEPTUM.

1. Obligatio eliciendi actus theologiarum virtutum Fidei, et Spei videtur esse saltem una vice in anno; circa actum Caritatis autem videtur adesse obligatio singulis mensibus; nec videtur esse necessarium, ut directe, et explicitè eliciantur, et eo fine, ut præcepto fiat satis, sed videtur sufficere, ut indirectè, et implicitè eliciantur.

2. Adest obligatio fraternæ correctionis, quando speratur fructus.

3. Non est scandalum suadere minus malum ei, qui est dispositus ad majus malum patrandum, si eo fine suadeatur ut majus evitet, quia tunc non suadetur malum, sed bonum. Ita licet domino, aut parenti non auferre occasionem furandi servis, aut filiis, qui

jam parati sunt ad furandum, ut in delicto comprehensi melius emendari valeant.

4. Cooperatio materialis peccato potest esse licita, 1. ° si actus tuus sit ex se indifferens; 2. ° si ex officio non tenearis impedire alterius peccatum; 3. ° si habeas causam justam, et proportionatam sic operandi, quia quanto actio tua proximior est peccato proximi, eo major debet esse causa, quae te excuset ad eam ponendam; quando vero talis sit justa, et proportionata pendet a prudentum judicio. Sed non possumus cooperari damno proximi, nisi quando damnum, quod nobis timemus est ordinis superioris.

5. In iis, quae vanas observationes redolent, quin constet, an effectus sit naturalis, saltem protestatio praecedat cuique diabolico operi nolle consentire.

II. PRÆCEPTUM.

1. Cum justa causa potest quis jurare cum æquivocatione, seu restrictione non pure mentali, id est cum proximus ex circumstantiis potest animadvertere æquivocum; non licet tamen in judicio.

2. Juramentum in favorem tertii implendum est semper ac fieri potest sine peccato. Cæterum omne juramentum intelligitur factum sub sequentibus conditionibus: 1. ° si alter acceptaverit, et non relaxaverit; 2. ° si non cesset causa finalis, propter quam promisisti; 3. ° nisi fiat mutatio notabilis non prævisa; 4. ° si superior non impediatur; 5. ° si sine gravi damno; 6. ° si alter promissis steterit.

3. Si quis dubitet an habuerit voluntatem voto se obligandi, aut an adverterit ad obligationem voti, præsumitur obligatio. Dubitans an voverit, non tenetur;

an impleverit, tenetur. Si pars voti sit impossibilis, debet impleri pars possibilis, si sit divisibilis. Si plura vota sint incompossibilia tenetur vovens ad dignius; si æqualia, ad anterius. Qui vovit potest ipse commutare in melius, secus non: potest reassumi prius opus. Valet votum factum: Si occidero inimicum. Potest quis se obligare sub levi in materia gravi, non sub gravi in materia levi. Peccat graviter, qui sine justa causa differt ultra sex menses votum perpetuum.

4. Pro dispensatione causæ sunt: bonum Communitatis, Ecclesiæ, familiæ, subjecti, periculum transgrediendi, difficultas nimia adimplendi, imperfecta deliberatio, cessatio causæ.

5. Tollitur obligatio irritatione a superiore, relaxatione a Papa, Episcopo, Prælato, (non a Parocho), a confessaris mendicantibus. Excipe vota Religionis, castitatis perpetuæ, et trium peregrinationum, quæ sunt Pontifici reservata; sed in urgente necessitate gravis damni spiritualis aut temporalis dispensant Prælati. Ista eadem quinque vota non sunt reservata, si sint imperfecta, aut disjunctiva.

III. PRÆCEPTUM.

1. Artes liberales diebus dominicis etiam cum lucro permittuntur; item venatio, et piscatio, modo sine nimio labore; item vendere necessaria vite iis, qui aliis diebus vix emere possent, saltem statutis horis extra tempus officii divini. Cætera desumenda sunt ex consuetudinibus piorum cujusque loci.

2. Laborantes excusat *necessitas* ad propriam, et suorum sustentationem; opera quæ interruptionem non patiuntur aut valde urgent; *pietas*, laborando pro

pauperibus, vel ecclesiis, saltem annuente Episcopo; *consuetudo* legitima excusat laborantes. Vix concedatur ad vitandum otium. Tempus pro peccato mortali videtur esse ultra duas horas laborare. Non videtur peccare mortaliter herus, qui decem servis præcipit singulis mediam horam laboris.

3. Cognoscantur conditiones impositæ pro oratoriis privatis. Episcopi videntur posse dispensare, ut celebretur in domibus privatis ad tempus, non autem in perpetuum.

4. Excusantur pro omissione Missæ qui custodiunt domum, greges, rhedarii, molitores, et alii qui magnum detrimentum subirent eam audiendo.

IV. PÆCEPTUM.

1. Peccant filii, qui invitis parentibus ducunt uxores cum *dedecore* familiæ (secus non tenentur obedire in electione status); si non obediant in rebus gravibus et justis.

2. Parentes debent alimenta ministrare etiam illi, qui indigne nupsit, et uxori, si opus sit, et illi qui bona sua dilapidavit.

3. Fratres etiam tenentur alimenta suis fratribus, et dotes sororibus non solum in extréma, sed etiam in gravi necessitate ministrare.

4. Incurrunt excommunicationem, qui puellam impediunt ne ingrediatur monasterium, et profiteatur vitam religiosam; item qui eam adigunt, et cogunt ad illuc ingrediendum, etiam pro educatione, si domi nulla sint pudicitie pericula, et nullum crimen admiserit.

5. Peccant domini, qui impediunt servos observare præcepta Dei et Ecclesiæ, qui non corripiunt peccantes.

6. Peccant servi, qui non impediunt damnum ab extraneis domino inferri, cum possunt, et tenentur ad restitutionem; si vero a domesticis, peccant tantum contra caritatem non impediendo, nisi cura rei ipsis sit specialiter demandata.

7. Peccat uxor quæ bona prioris conjugii filiis inde ortis non servat, de illis enim bonis solus usufructus sibi competit. Tenetur quandoque uxor sequi virum discedentem, vel exulantem.

8. Parochi non residentes (non absint sine licentia Episcopi) vel inutiliter residentes, id est illi qui per se non exercent munera Parochialia principaliora, scilicet concionem, et sacramentorum administrationem, non faciunt fructus suos, saltem fructus respondententes residentie, sed debent eos applicare Ecclesiæ, vel pauperibus loci, ante quaecumque declarationem, et remota quavis compositione. Parochus tenetur audire Confessiones toties quoties postulatur, et Communionem pariter dare quoties rationabiliter, et opportune expetitur, et curare, ut pueri decennes parentur ad Communionem. Tenetur sub gravi ad ministrandam Extremam Unionem, et quidem, si possit, antequam infirmus sensibus destituatur. Debet offerre missam pro populo diebus dominicis, et festivis, concionari, et quandoque missionem procurare. Debet docere in agris eos, qui ad Ecclesiam venire non possunt; et si hoc Parochus maximæ molestiæ futurum esset, debet curare saltem eos instruere tempore præcepti Paschalis, aut cum accedunt ad suscipiendam Confirmationem, aut ad contrahendum Matrimonium. Parochus rationem Deo reddet pro vicario suo, etiam approbato ab Episcopo. Episcopus, et Parochus tenentur residere tempore pestis, et vel per se, vel per alium ido-

neum sacramenta necessitatis, id est Baptismum et Pœnitentiam ministrare peste laborantibus. Parochi, et eo magis Episcopi tenentur etiam cum periculo vitæ ad corripandos subditos qui in mortali existunt, aut in gravi periculo labendi in illud, semper ac fulget emendationis spes; et tenentur non solum ex charitate, sed etiam ex justitia, ita ut si in hoc graviter deliquerint, remanent etiam obligati ad restitutionem partis fructuum. Parochus debet invigilare Clericis, et adlaborare, ut Parochiani omnes præcepto Paschali satisfiant, etiam pueri decennes.

V. PRÆCEPTUM.

1. Peccant funambuli qui vitam exponunt.
2. Licet cibum alteri in penuria extrema cedere, tabulam in naufragio, quia aliud est sibi mortem inferre, aliud est omittere vitam tueri, quod est licitum justa intercedente causa. Non videtur improbable, quod virgo possit se exponere mortis periculo, ne violetur. Reus mortis potest scalam ascendere per se ipsum, quia talis actio remote concurret ad mortem.
3. Nemo, nisi necessarius communitati, tenetur vitam servare mediis valde doloriferis, amputatione tibiæ, extractione lapidis.
4. Virgo non tenetur, sed potest subire manus Chirurgi in verendis, tenetur autem permittere ut curetur ab alia femina.
5. Ebrietas est mortalis, quando quis sciens, et volens in eo statu se ponit, in quo non potest malum, et bonum discernere. Vinum potest sumi tamquam remedium ad expellendos humores, et in tanta quantitate, quæ per se ferat ebrietatem, dummodo talis

ebrietas non intendatur, sed tantum salus. Ebrio imputantur omnia peccata, quæ potuit et debuit prævidere.

6. Judex tenetur sub gravi morte plectendo concedere tempus confitendi peccata.

7. Licet injustum aggressorem occidere, modo non inferatur majus damnum illo, quod necesse est ad vitandum proprium. Licet occidere furem rei magni momenti suæ, vel alterius, modo fur ante moneatur. A fortiori licet, cum aliud non superest, occidere aggressorem suæ, vel alterius pudicitiae.

8. Innocens potest tradi pro bono communi hosti eum occisuro. Non licet subditis tyrannum, sive in titulo, sive in regimine occidere.

9. Abortum procurare ex proposito semper est illicitum, sed non excommunicantur, nisi post animationem certam, omnes, qui principaliter concurrunt, et fiunt irregulares. Mater potest sumere medicinam directe ad medendum morbo, licet cum periculo abortus fetus inanimati, cum morbus est mortalis; directe non potest expellere fetum etiam inanimatum. Si autem fetus sit animatus, idem potest mater in casu, quod nulla spes affulgeat de vita, et baptismo prolis post mortem matris, (quæ spes valde rara est).

10. Duellantes, testes ad hoc vocati, consulentes, faventes, excommunicantur excommunicatione reservata summo Pontifici, si duellum est notorium, et ad forum deductum; si non est notorium, nec ad forum deductum, etiam Episcopi possunt ab ea absolvere. Tales pœnæ non incurruntur, nisi ex duello stricte accepto, id est præmeditato cum designatione loci, et temporis, et tunc incurruntur etiam duello non secuto.

VI. PRÆCEPTUM.

1. In luxuria non datur parvitas materæ, si adsit advertentia et consensus, unde extra matrimonium mortales sunt omnes tactus ob delectationem carnalem exerciti.

2. Mulieri oppressæ tutius est consulere ut clamet, potius mortem pati vi repellendo aggressorem, quam sui violationem permittere.

3. Interrogandum de aspectibus, picturis, verbis, comædiis, choreis, libris, colloquiis; et in desideriis, et actionibus distinguantur personæ.

4. Non est obligatio impediendi pollutionem de se evenientem in somno inceptam et in vigilia consummatam, modo absit consensus in delectationem, et ejus proximum periculum ex præterita experientia timendum. Semper tamen expedit, ut homo conetur impedire, quantum potest, saltem avertendo mentem ab illa delectatione, et invocando nomina JESU et MARIE. Non peccat graviter, qui semidormiens delectatur de pollutione incepta, quia deest plena advertentia. Vitandæ sunt in hac materia causæ non necessariæ, cavendo a consensu in necessariis, et si sæpius adfuerit consensus, neque affulgeat emendationis spes prudens, etiam cum periculo vitæ, status relinquendus est.

VII. PRÆCEPTUM.

1. Ad præscriptionem requiritur: 1.º bona fides; 2.º titulus saltem præsumptus; 3.º possessio continuata sine lite, et tempore requisito; 4.º ut res sit apta præscribi. Hæres possessoris malæ fidei numquam præscribit.

2. Ut quis utatur licite compensatione occulta requiritur: 1.º ut fiat sine damno debitoris; 2.º ut creditum sit certum, et liquidum; 3.º ut satisfactio alio modo obtineri non possit, quare creditor debet prius in judicio postulare, quamquam si hoc negligatur, non erit peccatum grave, imo nec leve si via judiciaria sumpus exigit.

3. Furtum est injusta rei alienæ ablatio, invito rationabiliter domino.

4. Furta minuta etiam diversis facta, quando præter primam intentionem ad grave creverunt, obligant sub gravi ad restitutionem ratione injustæ detentionis, et quia præceptum non furandi non solum obligat ne grave damnum inferatur proximo, sed etiam ne quis re aliena ditescat. Pro talibus furtis, qui sine gravi incommodo non potest restituere dominis, restituat pauperibus loci, damnum enim est illatum Reipublicæ.

5. Qui simul, sed sine communi consilio, furantur parvam materiam, licet malo exemplo sibi sint, et fiat grave damnum domino, peccant graviter contra charitatem ratione scandali, sed non contra justitiam, proindeque singuli non tenentur sub gravi ad restitutionem partis ablatæ, quia, ut supponitur, materia est levis; non tenentur singuli ad totum, quia non violaverunt justitiam.

6. Uxor potest invito marito dare filiis primi matrimonii de bonis communibus, et etiam viri quantum sufficit, ut juxta eorum statum vivant (sed debet facere ut post mortem suam data compensentur filiis secundi); item de istis bonis potest dare necessaria parentibus, fratribus, pauperibus; aliis vero modicas elemosynas.

7. Valde cavendum est, ne obligentur ad restituendum ii qui non tenentur. Possessor præcipue bonæ fidei non debet cogi ut se privet bonis suis, nisi constet eum injuste possidere alienum.

DE RESTITUTIONE.

8. Restitutio est actus justitiæ (læsio contra caritatem non inducit obligationem restitutionis) commutativæ (non sufficit, si lædatur legalis, aut distributiva) quo reparatur damnum proximo illatum per injuriam. Radices illius sunt ex injusta acceptione et damnificatione, ex injusta retentione, et ex obligatione contractus.

9. Ob solam culpam juridicam nemo tenetur in conscientia ad restitutionem sub gravi, nisi adsit culpa theologica gravis. Hinc, qui non intendit, nec prævidet damnum proximi, saltem in confuso, licet det operam rei illicitæ, non tenetur ad restituendum. Hinc pariter, qui ex indeliberatione actus, aut ex deficientia perfecti consensus, leviter tantum peccat afferendo grave damnum proximo, neque sub levi tenetur illud reparare.

10. Non videtur sufficere culpa juridica, ut teneatur quis in conscientia ad restituendum aut solvendum ratione contractus, aut officii, nisi constet contrahentem voluisse se subicere soli culpæ juridicæ.

11. Comprehenduntur sequentibus versibus omnes qui tenentur ad restitutionem:

*Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.*

1.º *Jussio.* Qui jussit expresse, aut tacite damnum, et ante executionem non revocavit.

2.º *Consilium.* Qui consilium dedit tenetur ad res-

titutionem sub gravi, si dando consilium peccavit graviter, et materia sit gravis; non autem sub gravi, si tantum leviter male consulendo peccavit; tenetur tamen postea ex justitia facere quantum potest sine suo gravi incommodo, ut impediatur damnum. Si autem executor, secluso consilio jam paratus esset ad damnum, et consilium eum non movisset, non tenetur consulens; si autem dubitatur, an consulens fuerit causa damni, et non sit aliqua certitudo, ad nihil tenetur, et idem dicendum de quolibet alio cooperatore in dubio suæ cooperationis.

Non tenetur ad restitutionem qui parato ad damnum inferendum suadet tantum modum, aut tempus, quia non influit in substantiam damni; quoties tamen dubium est an executor voluntatem mutasset, aut dubium est, an damnum dempto tali consilio æque accidisset, tenetur consilium dans ad restitutionem, nam possidet pravum consilium, quod jam suum certum effectum assecutum est, secus si moraliter esset certus quod damnum sine suo consilio etiam evenisset. Illi, qui paratus est inferre damnum majus, potest suaderi minus, modo sit erga eandem personam.

Consulens non tenetur ad restitutionem, si ante executionem conetur meliori modo possibili dissuadere, et partem admoneat ut caveat ne inferatur damnum; ratio est, quia consilium est mere auctoritativum. Si autem consulens non simpliciter damnum consuluit, sed etiam modum illud exequendi suggestit, non videtur sufficere ad eum excusandum a restitutione, si meliori modo illud revocare conetur, quia modus suggestus etiam revocato consilio pergit efficaciter influere in damnum proximi; gravissimi tamen auctores dicunt sufficere.

Non tenetur qui ex ignorantia culpabili aliquid suadet alicui in illius damnum, si suadens non habetur pro perito in hac parte, modo non agat ex animo pravo nocendi; secus si peritus haberetur in suo officio advocati, etc.

3.º *Consensus.* Qui injuste suffragium dat, et causat damnum, tenetur; secus si ex ultimis sit, et non causaverit, modo ex communi consensu in conclusionem injustam non convenerit. Cum quilibet suffragium ferentium non est certus, an proprium votum fuerit causa damni, quilibet tenetur pro sua rata ad restitutionem, et si alii non restituant, ad totum, quia quilibet suffragium ferentium est certus, saltem detentius fecisse jus, quod damnum patiens habebat ad recuperandum ab aliis suffragatoribus damnum acceptum, ideoque quilibet tenetur ad totum damnum, si alii non restituant.

4.º *Palpo.* Adulator qui animum addit laudando determinationem repertam in alio ferendi damnum proximo suo, aut abjectionem exprobrando.

5.º *Rekursus.* Qui furem, aut furta in tuto recipit, tenetur semper ac est causa furti facti, aut faciendi; excepto caupone, qui post furtum adjuvat furem ad fugiendum, aut hospitaliter eum recipit, ex officio, aut amicitia, modo propter hoc non sit causa furtorum faciendorum.

Emptor, etiam malæ fidei, rei furtivæ potest eam restituere furi ad recuperandum id quod solvit, quia mala fides fecit utique quod emens peccaverit, sed mala fides non potest ei tollere jus quod habet æque ac emptor bonæ fidei ad rescindendum contractum, et per consequens ad reddendam rem furi.

6.º *Participans,* vel participat de furto, et tenetur

ad illam solam partem quam recipit, modo non fuerit causa damni ab aliis, illati, nam tunc teneretur ad totum; vel participat actioni furti, et tunc, si res sit divisibilis, ut frumenti acervus, motor principalis tenetur ad totum, reliqui tantum ad suam partem, licet ex communi consilio furentur, modo (excipiendum) alter non moveat, aut excitet animum alterius ad furandum, et idem dicendum si quolibet non concurrente furtum non fieret, nam tunc omnes tenerentur in solidum: si autem res sit indivisibilis, ut cum multi incendunt domum, videtur etiam tunc singulos teneri ad solam suam partem, modo quis alios non excitaverit, et sine ejus concursu res etiam evenisset, nam excitans tenetur ad totum; et pariter, si deficiente uno cooperantium damnum non evenisset, tunc (ut dictum est) quilibet teneretur ad totum.

Si quis timore gravis damni inductus cooperatur in alterius damnum, teneturne ad restitutionem? peccatne? Distinguendum: quoad damnum, nemo potest cooperari ad damnum alterius, ut liberetur a sibi minato si non cooperetur, quando damnum est ejusdem ordinis; hinc etiam cum periculo mortis meæ, teneor denegare gladium volenti occidere inimicum; secus si damnum meum esset altioris ordinis, nam tunc possum cooperari in damnum v. g. bonorum alterius, ut effugiam mortem, aut infamiam, quia tunc existo in extrema necessitate, et dominus esset irrationabiliter in vitus, si repugnaret meæ cooperationi. Quoad peccatum furis, ut avertam a me mala altioris ordinis, puta mortem, aut infamiam, possum ponere actiones pure materiales, ex se indifferentes, ut tradere claves, scalam tenere, vehere furta, nec pecco, nec ideo ad restitutionem teneor, quia revera istæ actiones sunt mere

materiales, et sine peccato exerceri possunt, et per accidens est, quod fur eis abutatur; sed nec metu mortis possum ponere actiones *intrinsece malas*, id est, quæ augment, vel confirmant pravam furis voluntatem: ut servare ei humeros, eum certiore facere de modo magis commodo furandi.

Non tenetur ad restitutionem, qui impedit alium, qui vellet avertere damnum proximi, si impediatur solo consilio, aut precibus, quia violat charitatem, et non justitiam; secus si vi, aut fraude. Si autem impediens teneretur ex justitia avertere damnum illud, tunc teneretur ad restitutionem, etiamsi solis precibus, aut consilio impediret.

7. *Mutus, ect.* Illi, qui cum possint impedire, et hoc debeant ex pacto, vel officio, id negligunt, ut Principes, judices, duces, tutores, pastores, satellites, servi quoad damnum ab externis. (*Vide de Confessariis*).

12. Circa ordinem inter obligatos, tenentur restituere 1.º loco, qui retinet rem; 2.º mandans, si res non existit; 3.º executor; 4.º cæteræ causæ positivæ, ut consiliator, participans; 5.º causæ negativæ.

13. Si creditor remittit restitutionem damnificanti principali, censetur remittere et aliis; præterea si promittat uni ex principalibus eum non molestare, censetur totam illius portionem remisisse, et alii de ea non tenentur.

14. Tenentur quoque ad restitutionem, qui impediunt proximum a consecutione alicujus boni ipsi debiti ex justitia, et tenentur, quocumque modo illum impediunt; si autem res ei non debebatur ex justitia, tenentur tamen, qui vi aut fraude impediunt, et tenentur pro modo spei, quam habebat; nam etsi proximus non habeat jus ad illam rem, nihilominus quisque ha-

bet jus, ne malis artibus impediatur quo minus aliquid bonum, quo non est indignus consequatur; si malis artibus non sint usi, sed tantum consilio, non tenentur. Hinc non tenetur ad restitutionem ille, qui odio, sed sine malis artibus impedit proximum a consecutione alicujus boni, quod cæteroque ei justè non erat debitum, quia ad restitutionis obligationem sola mala voluntas non sufficit, sed requiritur insuper actio externa graviter mala quæ de se externe jus proximi lædat, et influat in ejus damnum; hinc infertur etiam non teneri ad restitutionem illum, qui odio, (sed sine dolo, et vi) dehortaretur testatorem a relinquendo hereditatem alicui, qui cæteroque ad eam jus non habebat.

15. Circa restitutionem, et modum, si dominus sit absens, rem (sumptibus domini) mittat ei possessor bonæ fidei, malæ autem sumptibus propriis, nisi duplo majores essent, quam valet res, nam tunc sententia communis eum obligat tantum, ut restituat pauperibus, et hoc intelligitur, cum desperatur posse alio tempore restitui res, aut pretium domino, quia aliter expectandum est.

16. Si bona fide emas, postea vendas rem furto ablatam, et demum verus dominus compareat, et rem sibi vindicet de manibus tui emptoris, teneris restituere pretium emptori. In tribus tamen casibus emptor nequit repetere pretium: si expresse convenisses de non restituendo, aut ditior non esses factus ex ea venditione (v. g. si consumpsisses bona fide pretium in donationes), aut emptor emisset mala fide a te, quia tunc in pœnam sui delicti (quoties tu expresse eum non cavisses de evictione) non potest suum pretium prætere; sed advertendum etiam quod tunc tu in

conscientia teneris pretium illi restituere, et ante sententiam. Si autem dominus rem suam non vindicaverit, sed res remaneat in manibus emptoris, ad nihil teneris, quia jam non es causa, ut dominus privetur re sua, nec contra teneris efficere eum gravi tuo incommodo, ut dominus eam recuperet. Si dominus rei sit incertus, sed constet eam pertinere ad unum ex tribus, aut quatuor, inter istos dividenda est, nec pauperibus distribui potest. Si pertineat ad multos ex aliqua Communitate, qui distingui non possunt, pauperibus tribuetur illius Communitatis. Si res detur pauperibus ante diligentiam factam ad inveniendum dominum, eidem postea comparenti iterum restituatur. Si mercator deceperit in pondere, compenset iis qui ejus officinam frequentant. Si dominus sit non solum absens, sed omnino incertus, cum solo Papa potest fieri compositio, ex qua liber remanet debitor, licet postea compareat dominus, nam in eo casu Pontifex, ut administrator bonorum temporalium, quatenus spectant ad bonum spirituale, potest transferre dominium et tollere obligationem.

17. Possessor bonæ fidei tenetur restituere rem tantum, si existat, aut, si cum sua confusa est, id solum in quo factus est ditior, in dubio an factus sit ditior, ad nihil tenetur, quia in dubio nemo tenetur re sua privari. Attamen qui bona fide accepisset pecuniam a fure, teneretur eam domino postea comparenti reddere. Certus de debito, dubius de solutione, tenetur solvere. Si autem possessio sit dubia, et possidens neglexerit inquirere, tenetur pro rata dubii. Fructus naturales et civiles debent integre (demptis expensis) restitui; sed possessor bonæ fidei ad nihil tenetur, si nihil perceperit, aut ditior non est factus, aut præscrip-

sit, dum possessor malæ fidei debet integre fructus restituere, quamvis eos non perceperit, si dominus eos percepisset; idem et eodem modo de fructibus mixtis. Ille qui pecuniam, frumentum, etc. accepta etiam mala fide a fure, ea miscuit cum suis, non teneretur restituere, si fur remanet potens restitutioni, secus tenetur.

18. Possessor malæ fidei reddat rem, totum id in quo factus est ditior, totum detrimentum illatum domino ob lucrum cessans, damnum emergens, saltem in confuso prævisum; sed hoc intelligitur cum dominus habebat jus in re, nam si tantum habebat jus ad rem, satisfaciat pro rata spei. Si res crescit, domino crescit, et licet dominus eam ante incrementum consumpisset, tenetur possessor malæ fidei domino eam compensare cum incremento, quia cum creverit valor rei in domini beneficium et cum fur non restituerit tunc, mora culpabilis furis fuit causa damni. Semper querendum est quid dominus egisset cum sua re. Convenit ut dominus reddat furi expensas utiles in re factas, licet fur non possit eas expetere. Si res periit sine furis culpa, et eodem tempore ac periculo in quo periisset apud dominum, fur ad nihil tenetur.

19. Qui se simulat pauperem, tenetur ad restituendam eleemosynam domino, aut pauperibus.

20. Qui emit rem a venditore cum dubio an ad ipsum pertineat, et deinde adhibita diligentia veritatem detegere nequit, tenetur eam pro rata dubii restituere, aut ei cujus dubitat rem esse, aut pauperibus.

21. Fraudans gabellas videtur teneri ad restituendum, nisi vehat res proprio usui destinatas, aut adeo pauper sit ut solvendo gabellas nequiret se et suos sustentare.

22. *Homicida tenetur restituere omnia damna illata in bona occisi, expensas curationis, et hæc tenetur reddere tam hæredibus necessariis quam non necessariis. Lucrum autem cessans quoque filiis, parentibus et uxori occisi, juxta valorem spei quam verosimiliter defunctus habebat lucrandi, nisi tamen vulneratus hæc omnia ante mortem remisisset. Hæredes occisi possunt has restitutiones exigere ab hæredibus interfectoris supplicio affecti, sed si non exigant censentur eas remittere.*

23. *Qui volens interficere inimicum ex errore interficit alium, non tenetur ad damna, nam pro restitutione damni illati non sufficit quod actio externa sit moraliter injusta, et injuriosa, sed requiritur quod sit voluntarie injuriosa in offensum. Econtra incurritur excommunicatio canonis ab eo qui volens percutere unum clericum, percutit alium clericum, quia excommunicatio incurritur non ob personæ, sed status læsionem, qui est idem in utroque. Non tenetur homicida ad damnum quod tertio evenit, cui suum homicidium fuit imputatum, licet illud animadverterit, et intendere, quia prava intentio sine actione externa graviter injusta in damnum patientem non obligat ad restitutionem. Hoc tamen intelligitur modo homicidium non fiat cum talibus circumstantiis, ut moraliter inducant imputationem prædictam, quia tunc jam adesset actio externa et injusta.*

24. *Qui occidit inimicum excedendo justam defensionem, tenetur ad restitutionem damni, quia excedendo gravem injuriam intulit inimico, qui ex sua aggressionem non amisit jus quod habebat ad vitam suam.*

25. *Deflorator, cum puella sponte consentit, ad nihil tenetur. Si autem vi, fraudibus, minis defloret,*

tenetur reficere puellæ et patri damna, eam dotando, aut dotem augendo, aut ducendo, nisi prius fuerit corrupta, aut æque bene nuberet. Quod si intercesserit promissio matrimonii, etiam ficta, tenetur eam ducere, quia fuit contractus do ut des, et in talibus contractibus, cum unus præstet suam partem, alter licet fecte promiserit, tenetur pariter ex justitia præstare suam. Sed quoad forum externum, expediret si Episcopi et Magistratus irritas declararent omnes istas promissiones, quæ scriptis validis non constarent. Limitatur obligatio ducendi in tali casu; 1.º si mulier faciliter potuit animadvertere deceptionem, ob magnam differentiam status, quia tunc merito præsumitur, quod mulier finxit se decipi, sed revera non est decepta, et tunc neque tenetur vir ad damnum reparandum; 2.º si ex matrimonio pessimus timeretur exitus, tunc solum teneri videtur deflorator ad dotem, seu ad augmentum dotis; 3.º si mulier remitteret promissionem; hæc remissio valet etiam repugnantibus parentibus, et hac obtenta, ad nihil tenetur deflorator; 4.º si dedecus magnum esset pro familia viri, tunc neque ad eam ducendam, neque ad eam dotandam teneretur, licet promissio quæ intercessit fuisset vera, quia fuisset de re illicita; 5.º si tactus tantum adfuissent; 6.º si vir puellam putabat esse virginem, sed corruptam invenisset; 7.º si puella recusaret huic viro nubere, ille ad nihil teneretur. Deflorator non tenetur ad ducendam puellam, quando nulla promissio intercessit, nisi nulla alia via esset qua damnum repararet, ut dotatio, aut dotis augmentum. Si deflorator promittens habeat votum castitatis, vel si defloret consanguineam, tenetur conari, ut obtineat dispensationem.

26. *Adultera tenetur conari, ut reparet damnum fi-*

liis legitimis, proventum ex susceptione spurii cum suis bonis, aut industriis. Ordinarie non tenetur prodere suum delictum, cum periculo mortis, infamiae, vexationis a viro, nisi spurius perditis moribus deberet succedere in principatum, quia tunc bonum publicum praevalet bono privato. Tenetur se prodere spurio filio, si probabiliter speret illum sibi crediturum, et bonis cessurum, et tenetur usque dum non est certa quod damna sibi pendencia ex manifestatione sunt valde graviora damnis, quæ ex suo silentio filiis legitimis impendent. Attamen spurius non tenetur credere matri, nisi indicia sint indubia. Adulter tenetur compensare legitimis hæreditatem, et expensas omnes necessarias, etiam alimenta, pro spurii factas. Si dubitet an proles sit sua, an viri, ad nihil tenetur; item si dubitetur inter duos adulteros cujus sit prolis: debet tamen excipi casus, quando secundus adulter advertisset, quod suo peccato sit ipse causa incertitudinis, ne dignoscatur cujus sit proles, qua incertitudine posita, non potest postea exigere damnum a primo adultero, ideoque hic secundus remanet obligatus ad totum damnum. Non videntur teneri adulteri divites, qui prolem mittunt ad hospitalem, ut expensas hospitali compensent, quia hospitalia principaliter videntur erecta ad cautionem filiorum ex illegitimo consortio natorum, et ad eos liberandos a periculo mortis temporalis et æternæ, si parentes deberent suis impensis eos alere.

27. Non absolvatur ille qui potest nunc restituere, nisi prius restituerit. Si autem alii committat restitutionem, qui eam non exequatur, debitor manet obligatus.

28. Quoad ordinem in restituendo, res quæ existunt

debent domino, aut eo deficiente et suis hæredibus, pauperibus restitui; debita onerosa ante gratuita; in onerosis autem 1.º prius ea quæ habent hypothecam expressam; 2.º quæ habent hypothecam tacitam, et inter hæc præferendæ sunt uxorum dotes; 3.º deposita deperdita; 4.º debita pupillis, locis piis; 5.º personalia. Omnibus creditoribus, licet hypothecariis præferatur ille qui pecuniam dedit ad rem emendam, ad domum reparandam, ad agrum colendum. Si debita sint alia ex delicto, et alia ex contractu, omnibus pro rata satisfiat, nisi res existat, aut adsit hypotheca, nullum enim habetur fundamentum ex lege aliqua quod inter creditores ex delicto, aut ex contractu distinctio facienda sit.

29. Debita quorum certus est dominus, æque ac ea quorum dominus est incertus, debent pro rata restitui, prima domino, secunda pauperibus, quia eodem modo ad hanc restitutionem obligat lex naturalis. Inter creditores personales præferendi sunt anteriores et pauperes saltem in gravi necessitate constituti. Si quis e creditoribus personalibus æqualibus suum creditum efflagitat, debitor tenetur ei satisfacere, quia leges favent vigilantibus. Si autem nullus creditorum exigit, non potest debitor (impotens satisfaciendo omnibus suis creditoribus) arbitrio suo uni integre satisfacere, nec creditor posset integram sibi factam solutionem retinere. Filii et uxor habent semper jus ad alimenta, et possunt ea recipere a patre, quantumvis ære alieno gravato, (dummodo non habeant unde aliunde vivant); imo uxor a tali marito potest recipere alimenta, licet eis non indigeat. Mercedem autem operariorum pro usibus necessariis debitoris debent etiam creditis hypothecariis præferri.

30. Si ex justa causa differatur restitutio, fur tenetur ad totum damnum reficiendum quod creditor passus est ex tali dilatione, sed non peccat ex dilatione. Secus contractans. Causæ autem excusantes a restitutione sunt 1. ° si solvis creditori creditoris tui; 2. ° si juste præsumas dominum consentire ut rem sumas, aut acceptam retineas; 3. ° si dominus re abusus esset, ut gladio ad occidendum inimicum; in tali casu debes gladium denegare etiam cum periculo mortis tuæ ut dictum est pag. 15); 4. ° si in damno non peccasti mortaliter; 5. ° si cum Papa composuisti, aut tibi ipsi pauperi rem attribuisti; 6. ° si restituere nequies rem, sine damno tuo duplo excedente valore rei; nam tunc potes differre, modo dominus æquale damnum non patiat; pro omissione autem lucri nunquam potest restitutio differri; 7. ° si non possis restituere sine periculo animæ tuæ, vel tuorum, v. g. quin filiæ tuæ prostitutionis periculo exponantur; 8. ° si cedas bonis tuis, retinendo quantum satis est ad sustentationem juxta statum tuum; 9. ° si restituendo vitam statui, tuo accommodatam non possis ducere, statui, inquam, legitime acquisito; 10. ° a fortiori si necessitatem extremam restituendo incurreres, nisi tamen ipse dominus rei ex illo particulari furto in eadem necessitate poneretur; et idem dicendum est, si uterque gravem necessitatem experiretur, nam in his duobus casibus dominus est præferendus.

31. Debitor donans creditori immemor sui debiti, excusatur a restitutione, modo certe præsumatur debitorem, si debiti fuisset memor, numquam fuisse donaturum. Idem dicendum de adimplerione voti et pœnitentiæ sacramentalis.

DE CONTRACTIBUS.

32. Qui contrahit externe sine animo contrahendi, non obligatur, nisi agatur de contractu oneroso, et alter partem suam adimpleverit.

33. Contractus turpes, v. g. fornicationis, ante delictum, sunt irriti et non obligant, sed eo patrato videntur obligare, tum ratione supra allata, quod cum unus contrahentium partem suam posuit, alter tenetur præstare suam, tum etiam quia opus malum jam positum, licet non sit dignum pretio uti malum, est tamen æstimabile, uti utile uni, et onerosum alteri id ponenti.

34. Contractus dolo aut errore circa substantiam initus est invalidus; si autem error sit tantum circa qualitatem rei, et talis error contractui causam non dederit, est validus, sed pars læsa habet actionem ad rescindendum. Contractus metu gravi et injuste incusso initi possunt rescindi, etiam sine judice: sunt autem omnino invalidi, si versentur circa sponsalia, matrimonium, professionem religiosam, vota, promissionem, aut traditionem rei ad Ecclesiam pertinentis, absolutionem a censuris, etc.

35. Si contractus celebretur sine debitis solemnitatibus, alii affirmant, alii negant eum obligare; videtur quod cum tale sit dubium, præferendus sit possessor, quamdiu a judice non condemnatur ad restituendum.

36. Simplex promissio non obligat sub gravi, nisi adfuerit talis expressa voluntas; numquam obligat, si res reddatur nimis nociva, aut impossibilis, aut illicita, aut inutilis, aut si superveniat mutatio notabilis quæ promissionem impediisset.